

COMMENTAAR OP DE VERMANING-ARTEFACTEN

1 & 2

Dit artikel is eerder verschenen in Archeoforum 2 (1997) - ISSN 1386-6095

Jonny Offerman-Heykens

Inleiding

Voor 1960 was er al kennis aanwezig over het midden-paleolithicum in Brabant en Limburg. Voor Midden- en Noord-Nederland was dat niet het geval. Sindsdien is door wetenschappers en amateurs veel werk verzet en is een indrukwekkend kennisbestand opgebouwd. Daardoor is het nu mogelijk de volgende fase in te gaan en kritisch te kijken naar de standpunten van toen. Lammert en Marten Postma en Frans de Vries hebben in hun artikelen een aantal onderwerpen ter discussie aangeboden, waar ik op zal reageren.

Redactioneel commentaar

Het is volgens ons niet zo dat er vóór 1960 over Midden- en Noord-Nederland geen kennis bestond over het midden-paleolithicum. In 1954 publiceerden bijvoorbeeld Bohmers & Wouters (Früh- und mittelpaläolithische funde aus den Niederlanden) onder meer over de vuistbijl van Wijnjeterp (Fr). Wel waren er uit de overige delen van Nederland meer vondsten uit deze periode bekend dan uit Noord- en Midden-Nederland.

Hopelijk breekt nu inderdaad een nieuwe fase aan. Er is zeker een toename van kennis sinds 1960, maar dat alléén is niet voldoende om een nieuwe weg in te kunnen slaan in een onderzoek naar de Vermaning-artefacten en andere steentijd-onderwerpen. Daarvoor zijn meer ingrediënten nodig. Zoals een open en opbouwen de dialoog tussen alle discussiedeelnemers. Daarbij is ook het constructief omgaan met kritiek belangrijk, zoals het bewustzijn dat niemand een abonnement heeft op de 'waarheid'. Daarnaast is kritisch kijken naar de standpunten van toen pas echt goed mogelijk wanneer je de argumentaties van toen tegen het licht houdt. Volgens ons is het verfijnd falsificationistische regelsysteem daarvoor een geschikte leidraad (zie Postma 1997 en De Vries e.a.

1997). En zo zijn er waarschijnlijk nog enkele essentiële bestanddelen op te sommen die van belang zijn om een nieuwe richting in te kunnen slaan. Ergo: niet alleen de kennistoename is zaligmakend voor wetenschappelijke progressie.

(Lammert Postma & Frans de Vries)

COMMENTAAR OP HET ARTIKEL DE CIRKEL DOORBROKEN (POSTMA 1997)

1 Cirkelredeneringen & ad hoc-hypotheses

Het lijkt mij logisch dat Dick Stapert en Ad Wouters in eerste instantie op dit artikel van Postma reageren. Vervolgens kunnen anderen hun visie geven.

2 De site Mander & de solifluctietheorie (Stapert 1982)

a De spreiding van de laat midden-paleolithen op de akkers te Mander

Aangenomen mag worden dat de artefacten bij elkaar lagen toen ze werden achtergelaten aan of nabij de oppervlakte. Omdat het om een akkercomplex gaat is de eerste gedachte dat het jaren achtereen ploegen mogelijk verantwoordelijk is voor de spreiding. Een ploeg keert de grond en verplaatst de stukken, maar van een grote spreiding kan geen sprake zijn. Vondstconcentraties van jongere culturen uit het laat Pleistoceen en Holoceen zijn wel iets verplaatst maar vormen nog een eenheid. De enorme spreiding van de artefacten moet dus een andere oorzaak hebben, ontstaan in een andere tijd onder andere omstandigheden.

b De solifluctietheorie

De late midden-paleolithen van Mander zijn te dateren in één van de interstadialen van het Weichselien of even daarvoor. In de daaropvolgende fasen van het Pleniglaciaal moet de spreiding hebben plaatsgevonden. Het is ons allen bekend wat met solifluctie wordt bedoeld en het lijkt mij niet nodig hier nog eens uitvoerig op in te gaan. Dat door de bodemprocessen in die periode de artefacten langzaam uit elkaar zijn geraakt is een goede hypothese en daar blijft het bij. Het bewijs leveren is onmogelijk, het Pleniglaciaal is niet na te bootsen. Wie het wel kan mag het zeggen.

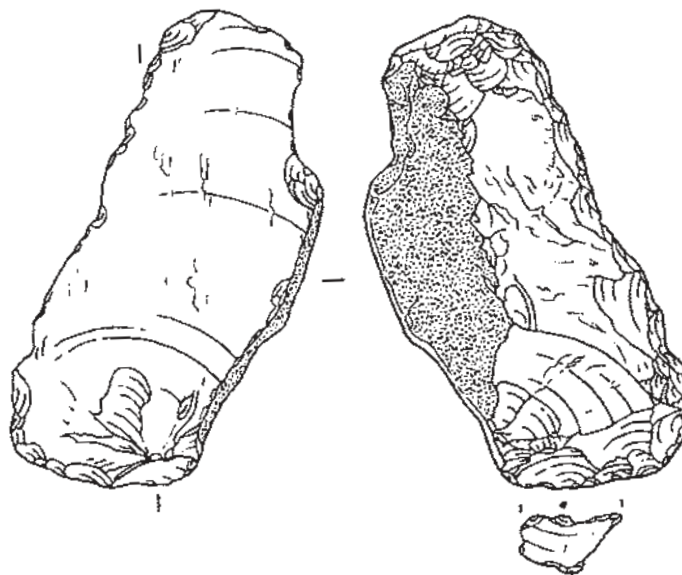
c Het akkercomplex in het Corversbos ten westen van Hilversum, een vergelijkbare situatie

De akkers bevinden zich op de westelijke helling van de stuwwal (Utrechtse heuvelrug). De helling bestaat uit waaivormige grindrijke smeltwaterafzettingen, gevormd tijdens de stuwving en het afsmelten van het landijs in het late Saalien (formatie van Drenthe). Het gebied vertoont een flauwe helling die in het verleden steiler zal zijn geweest. Evenals in Mander zijn op deze akkers late midden-paleolithen verzameld vanaf 1969 tot heden. Tot nu toe is het aantal vondsten gestegen tot 72. Alle stukken zijn ingetekend op de topografische kaart (kaartblad 31F). Het blijkt dat op één uitzondering na de midden-paleolithen afkomstig zijn uit de afzettingen in het gebied tussen de drie en vier meter boven N.A.P.; ze zijn niet te vinden op de lagere delen van het akkercomplex. Het kan betekenen dat de stukken die ooit bij elkaar lagen tijdens het Pleniglaciaal door solifluctie langzaam uit elkaar raakten en op een vlak stuk op de helling bleven liggen. Hier is dus ook sprake van spreiding van het materiaal en kan deze situatie vergeleken worden met de site Mander.

Redactioneel commentaar

Dick Stapert vindt het het meest aannemelijk dat solifluctie (hellingafwaartse verplaatsing) de grote verspreiding van de midden-paleolithen van Mander heeft veroorzaakt (Stapert 1982; zie ook afb. 1 in De Vermaning-artefacten 5). Jonny Offerman zegt hierover: "(...) het is een goede hypothese en daar blijft het bij. Het bewijs leveren is onmogelijk, het Pleniglaciaal is niet na te bootsen. Wie het wel kan mag het zeggen." Het Pleniglaciaal nabootsen valt helaas ook buiten onze mogelijkheden. Maar dat is niet zo'n probleem als het misschien lijkt. Het is alleen zaak de kennis te vergroten

als zich daartoe de mogelijkheid aandient. Hoe meer kennis, hoe beter vast te stellen is welke hypothese de meest aannemelijke is en hoe krachtigere conclusies wij kunnen trekken. Het ligt voor de hand dat dit te bereiken is door opgraven, opgraven en nog eens opgraven, te beginnen in Mander en het Corversbos. Pas dan is het gewicht van elke hypothese beter te bepalen dan nu het geval is. De solifluctiehypothese is daarbij overigens slechts één van de hypothesen die toetsing verdienen. Het is immers heel goed denkbaar dat de grote verspreiding van de Mander-artefacten veroorzaakt is door een ander proces of een combinatie van processen. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de grote vondstverspreiding het gevolg is van meerdere bewoningsfasen op ongeveer dezelfde plaats: na elk bezoek van midden-paleolithische jager-verzamelaars werd de afvalverspreiding groter. Zo zijn er waarschijnlijk nog enkele relevante hypothesen te formuleren; alleen opgravingen kunnen ons brengen

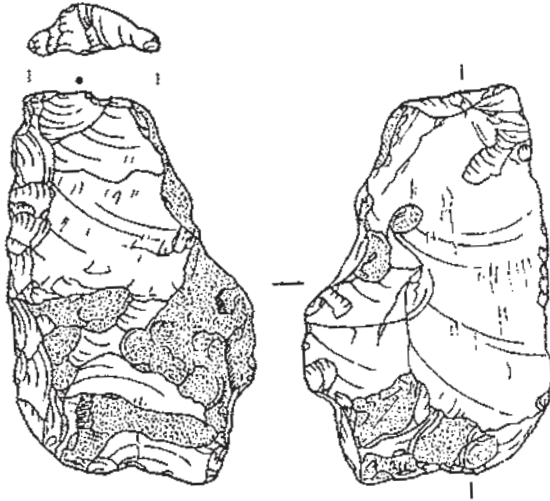
Afb. 1

Een rugmes van het Corversbos (Utrechtse heuvelrug)
(schaal: 1:1; collecties: J. Offerman-Heykens)

Tekening: A. Boelsma (Eemnes)

Afb. 1
Een rechte schaaaf van het Corversbos (Utrechtse heuvelrug)
(schaal: 1:1; collectie: B. Walet)

Tekening: A. Boelsma (Eemnes)

naar de meest waarschijnlijke. Voldoende reden lijkt ons, voor een instantie met opgravingsbevoegdheid, om in Mander en Corversbos eens stevig hypothesen te gaan testen.

(Lammert Postma & Frans de Vries)

3 Aspecten van een researchprogramma; Lakatos en het verfijnd falsificationisme

Het is een goed uitgedacht systeem maar het zit wat strak in het pak, als ik het zo mag zeggen. Het is naar mijn mening niet voldoende om het kennisbestand te beperken tot Noord-Nederland. Ook in andere delen van Nederland komen concentraties en losse vondsten uit het late midden-paleolithicum voor. Het vergroot de kennis en geeft inzicht in de varianten die er zijn geweest.

Redactioneel commentaar

Het verfijnd falsificationistische regelsysteem is zeker geen knellend confectiepak. Natuurlijk behoort alle kennis die momenteel voorhanden is tot het kennisbestand; dus niet alleen kennis die betrekking heeft op Noord-Nederland. Het is echter niet altijd noodzakelijk alle ken-

nis aan te spreken. Welk deel gebruikt moet worden is afhankelijk van de vraagstelling, dus van de hypothese in onderzoek. Nemen wij het artikel dat wij schreven over de vuistbijl van De Molen van Bels als voorbeeld, dan ziet u dat wij in dat geval niet alleen uitgegaan zijn van de kennis over het midden-paleolithicum van Noord-Nederland. Wij hebben steeds enkele voorbeelden van specifieke inbeddingssituaties, gegeven, o.a: van de Belvédère-groeve in Zuid-Limburg (p. 42), de stuwwalvondsten van Rhenen (p. 42-43) en het Duitse voorbeeld Salzgitter-Lebenstedt (zie p. 42). Door in dit artikel over de vuistbijl van de Molen van Bels alle relevante soorten inbedding (en daarmee samenhangende specifieke verweringsverschijnselen) op te sommen, hebben wij de volledige variatiebreedte beschreven en ons niet beperkt tot Noord-Nederland.

(Lammert Postma & Frans de Vries)

COMMENTAAR OP HET ARTIKEL DE VUISTBIJL VAN DE MOLEN VAN BELS: NEOLITHISCH OF PALEOLITHISCH? (DE VRIES E.A. 1997)

1 Het scoren van een midden-paleolith op een aantal argumenten

Het scoren zal bij concentraties van midden-paleolithen geen problemen opleveren. Dit ligt anders als het gaat om losse vondsten.

a Wat te zeggen van een schaaaf gefabriceerd op een natuurlijk splijststuk en met slechts één kenmerk, de verweringsverschijnselen? Deze gaat de mist in. Ik zou nog willen benadrukken dat schaven op natuurlijke splijststukken veel voorkomen in het midden-paleolithicum.

Redactioneel commentaar

In ons artikel (De Vries e.a. 1997, p. 36) noemen wij drie argumenten die bepalend zijn wanneer we midden-paleolithen willen onderscheiden van artefacten uit andere perioden. Aan hoe meer van deze argumenten een artefact voldoet, hoe groter de kans is dat we inderdaad met een midden-paleolith te maken hebben. In dit voorbeeld van Jonny Offerman is er sprake van een artefact, een losse vondst, dat alleen aan het verweringsargument vol-

doet en niet aan het geologisch en het typologisch argument. Op basis van de huidige kennis haalt deze schaaft dus een lage score. Dat neemt niet weg dat dit in de toekomst kan veranderen door groei van het kennisbestand.

Voorlopig lopen wij hier op tegen de lacunes in de huidige kennis. Dat deze schaaft de mist in gaat moeten wij, als we een zo groot mogelijke zekerheid willen – en dat lijkt ons in wetenschappelijk opzicht zeer wenselijk – voorlopig voor lief nemen.

(Lammert Postma & Frans de Vries)

b Een schaaft gemaakt op een eenvoudige afslag. Mist de typische midden-paleolithische kenmerken, heeft wel windlak enz. Hoe verder?

Redactioneel commentaar

Deze schaaft scoort dus op één argument, namelijk op het verweringsargument (en niet op het geologische en het typologisch argument). Verder geldt de kern van ons commentaar op punt a ook voor dit voorbeeld.

(Lammert Postma & Frans de Vries)

c De gewone afslagen tellen helemaal niet mee. Afslagen hebben vaak wel midden-paleolithische kenmerken zoals die verkregen door harde percussie. Ze zijn dik en hebben een stompe slaghoek. Ook in het neolithicum komen ze soms voor. De verwerking op het stuk zou dan naar mijn mening doorslaggevend moeten zijn. Het belang van afslagen mag niet onderschat worden. Op midden-paleolithische sites vormen zij een meerderheid in de collecties. Zij zijn het bewijs dat er ter plekke werktuigen zijn gemaakt.

Redactioneel commentaar

De los gevonden afslag met een “midden-paleolithische verwerking” uit dit voorbeeld van Jonny Offerman, scoort zoals gezegd op slechts 1 argument. De aanwezigheid van harde percussie en massieve afslagen met stompe hoeken is niet beperkt tot het midden-paleolithicum. Jonny Offerman zegt terecht dat dit soort afslagen ook in het neolithicum voorkomen. Dus in hoeverre deze verschijnselen als “midden-paleolithicumdetector” gebruikt kunnen worden is nog onvoldoende duidelijk.

Daarnaast is trouwens het verschil tussen harde en zachte percussie maar moeilijk en vaak niet van de kenmerken op de afslagen af te lezen. Ook hier is er echter hoop, zodat ook gewone afslagen wellicht meer mee kunnen tellen dan ze nu doen. Een meetprogramma, bij voorbeeld, zou soelaas kunnen bieden. Misschien blijkt na statistische verwerking van vele, vele metingen van formaten en slaghoeken van potentiële midden-paleolithen dat deze voldoende afwijken van afslagen uit andere perioden. Zo kunnen wij wellicht aan de drie midden-paleolithicum-argumenten een nieuw argument toevoegen. Mogelijk zijn er via andere invalshoeken meer specifieke midden-paleolithische kenmerken te achterhalen.

De betekenis van het optreden van afslagen met grote slaghoeken is overigens de moeite van nader onderzoek waard. Ter verklaring van het voorkomen van deze grove afslagen zijn zo op het eerste gezicht meerdere hypothesen relevant. Een daarvan kwam al ter sprake: misschien is het juist dat afslagen met grote slaghoeken opvallend vaker voorkomen in het midden-paleolithicum. Een andere hypothese lijkt ook zeker verdere toetsing waard. Het is mogelijk dat afslagen van het grove kaliber vooral voorkomen op vindplaatsen waar de eerste stadia van vuursteenbewerking zijn uitgevoerd, bijvoorbeeld: het testen van de kwaliteit van de vuursteen en het eerste grof fatsoeneren van kernstukken. In Noord-Nederland zijn verscheidene mesolithische of neolithische (datering is vaak een probleem door het ontbreken van gidsartefacten) vindplaatsen bekend die aan deze kenmerken voldoen. Een voorbeeld is een niet-gepubliceerde mogelijk mesolithische vindplaats nabij Hoogersmilde (Dr.).

(Lammert Postma & Frans de Vries)

2 De vuistbijl van De Molen van Bels: neolithisch of paleolithisch?

In Limburg en Brabant zijn tot nu toe enkele MTA-vuistbijltjes gevonden. In heel Midden-Nederland ontbreken ze. Alleen in Noord-Nederland zijn er een flink aantal tevoorschijn gekomen; ze zijn dus typisch voor dit gebied. Gepateneerd of een vers uiterlijk, er moet naar mijn mening een relatie zijn tussen beiden. Het neolithicum gaat er bij mij niet in.

3 Toetsing van hypotheses aan het actuele kennisbestand

Het is een uitstekende mogelijkheid om tot conclusies te komen als de herkomst en afwijkende verschijnselen van een artefact niet te achterhalen zijn. Vaak gaat er geruime tijd overheen voor het voorwerp getoond wordt, en zijn alle mogelijke aanwijzingen die duidelijkheid kunnen verschaffen over de herkomst van het artefact verloren gegaan. Dit kan mischien voorkomen worden door alert in te spelen op bepaalde situaties. Bijvoorbeeld het graven van het kanaal is geheel aan de aandacht ontsnapt. Lange profielen zijn een mogelijkheid om kennis op te doen over de opbouw van de bodem. In verband met toekomstige vondsten kan dit verhelderend werken.

Literatuur

Meene, E.A. van de, M. van Meerkerk en J. van de Staag, 1988. *Toelichting bij de geologische kaart van Nederland*, Utrecht 31 oost.

Offerman, J. en A. Boelsma, 1993. Het middenpaleolithicum in het Gooi. *Westerheem*, jaargang 42, no. 1.

Postma, L., 1997. De cirkel doorbroken – een onderzoeksvorstel zonder cirkelredeneringen en ad hoc-hypotheses. *Archeoforum* 1, p. 23-31.

Stapert, D., 1982. A Middle Paleolithic artefact scatter and a few younger finds from near Mander. *Palaeohistoria* 24, p. 1- 33.

Stapert D. en J. Offerman-Heykens, 1983. Hilversum: Corversbos en Parklaan. *Archeol. Kroniek van Noord-Holland* 15, 205-207.

Vries, F. de, L. Postma en M. Postma, 1997. De vuistbijl van de Molen van Bels: neolithisch of paleolithisch? Voorbeeld van onderzoek volgens het verfijnd falsificationistisch regelsysteem. *Archeoforum* 1, p. 33-44.